

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK „Twierdza Nysa”

Mimo wieloletnich powojennych zaniedbań i zniszczeń ocalały zespół twierdzy zachował się w dość dobrym stanie. Jest czytelny w terenie i stanowi pomnik szeregu unikatowych lub nowatorskich dzieł i rozwiązań w dziedzinie sztuki fortecznej.

Od kilku lat w Nysie działa oddział Towarzystwa Przyjaciół Fortyfikacji, którego celem jest opieka nad twierdzą. Powstają też projekty rewitalizacji konkretnych obiektów i ich lepszej ochrony. Sytuację utrudnia fakt, że poszczególne zespoły forteczne pełnią obecnie różną funkcję i należą do różnych właścicieli, którzy nie zawsze rozumieją potrzebę ochrony twierdzy. Od paru lat, podczas Dni Twierdzy Nysa, w twierdzy odbywają się inscenizacje historyczne – „Bitwa o Nysę” z udziałem grup rekonstrukcyjnych.

1. **Bastion św. Jadwigi** – jeden z 10 istniejących pierwotnie bastionów, będący pozostałościami umocnień habsburskich z zachowanymi do dziś dwukondygnacyjnymi kazamatami kamiennie-ceglanymi, częściowo przykrytymi zewnętrznym nasypem otaczającym pięcioboczny dziedziniec. Podczas oblężenia przez wojska napoleońskie funkcjonowało w nim laboratorium przygotowujące amunicję, później pełnił funkcję więzienia, a następnie koszar. Po I wojnie światowej bastion sprzedano w prywatne ręce. W ostatnich latach przeszedł gruntowną renowację. Położony w centrum miasta pomiędzy ulicami Forteczną, Wincentego Pola, Piastowską i Armii Krajowej.
2. **Fort Wodny** – wspomagany przez Fleszę Nową i prowizoryczne Dzieło „B” (obecnie nieistniejące). Bronił obniżony teren między nim a wschodnim skrajem obwarowań, na którym znajdowały się młyny zbożowe, magazyny prochowe i zakłady zbrojeniowe garnizonu twierdzy. Początkowo służył jako prosty szaniec palisadowy, otoczony wodą i wysunięty przed umocnienia twierdzy. Wielokrotnie przebudowywany, m.in. na fort wodny w formie lunety, a ostatnio na fort piechoty i artylerii. Kompleks położony w Parku Miejskim należy do Nyskiego Domu Kultury.
3. **Reduta Kapucyńska** – zastępowana Obwałowaniami Wysokimi i stopniowo wyburzana. Początkowo służyła jako magazyn, później jako kasyno oficerskie, które przetrwało do dziś. Położona na ul. Szlak Bolesława Chrobrego. Użytkowana jest przez Fabrykę Samochodów Dostawczych w Nysie.
4. **Reduta Kardynalska** – bliźniaczy obiekt Reduty Kapucyńskiej, którego zadaniem była osłona zachodnich umocnień Nysy i Friedrichsstadt (dziś dzielnica Radoszyn), a także wzmocnienie wałów przeciwpowodziowych na lewym brzegu rzeki. W przeszłości otoczona fosą, którą później zaniedbano z powodu niedostępności bagnistego terenu. Położona na ul. Stanisława Wyspiańskiego.
5. **Fort Prusy** – wzniesiony na wzgórzach, na północnym brzegu Nysy Kłodzkiej, zabezpieczał tereny, z których można było prowadzić ostrzał miasta. Fort służył jako koszary, później więzienie, a następnie jako magazyn sprzętu wojskowego. Obecnie fort jest zaniedbany i w dużej części porośnięty lasem. Dojazd i dojście do fortu od ul. Obrońców Tobruku.
6. **Fort I** – fort dla piechoty i artylerii, wybudowany jako prowizoryczny i dopiero później przebudowany na fort stały, którego zadaniem była ochrona linii kolejowej. Służył też jako zaplecze socjalne nyskiego garnizonu. Jeszcze do niedawna użytkowany był przez wojsko. Położony na ul. Orląt Lwowskich.
7. **Fort II (Regulicki)** – fort dla piechoty i artylerii, podobnie do Fortu I wybudowany jako dzieło prowizoryczne, później przebudowane na fort stały, z przeznaczeniem osłony linii kolejowej. Następnie przeznaczony na magazyn sprzętu wojskowego. Położony ok. 250 m na północny zachód od Fortu I i ok. 550 m od Bastionu Kaplicznego, wchodzącego w skład Obwałowań Wysokich.

8. **Fort III** – podobnie jak Forty I i II jest jednowałowym fortem dla piechoty i artylerii. Powstał jako prowizoryczny w celu osłony linii kolejowej, później przebudowany na fort stały. Otoczony fosą (obecnie jest tam grobla), użytkowany jako magazyn. Droga prowadzi do bramy w formie przecięcia wału szyjowego, osłoniętej blokhauzem wartowniczym. Położony na ul. Nowowiejskiej, ok. 300 m na południowy wschód od Obwałowań Kolejowych.
9. **Flesza Nowa** – niewielka luneta, otoczona fosą połączoną ze stawem, która miała chronić młyn prochowy, zlokalizowany pomiędzy stawem a kanałem rzeczki Białej. Położona przy ul. Powstańców Śląskich, na terenie Parku Miejskiego.
10. **Obwałowania Jerozolimskie zewnętrzne** – linia silnych umocnień wzniesionych przy pomocy korekcji terenu (głównie nasypów), mających na celu wzmocnienie lewej flanki fortyfikacji górnych. Biegną od zachodniej przeciwstraży Fortu Prusy, wzdłuż ul. Otmuchowskiej.
  - Reduta Królicza – samodzielna, wieloboczna reduta, otoczona wałem ze stanowiskami piechoty i artylerii; pod wałami kazamaty wartownicze i koszarowe, magazyny amunicji, galerie strzelnicze oraz studnia,
  - Trawers Parkowy – sztucznie przedłużone i podwyższone do 32 m wzgórze,
  - Wysoki Trawers – sztuczny nasyp wybudowany dla osłony Wysokiej Baterii,
  - Wysoka Bateria – sztucznie podwyższone wzgórze z otwartymi na wałach kazamatowych stanowiskami dla piechoty i artylerii; posiada dwa dziedzińce z dwukondygnacyjnymi kazamatami koszarowymi, mniejszymi kazamatami na schrony i magazyny oraz pomieszczenie ze studnią,
  - Niska Bateria – prosty wał ze stanowiskami artyleryjskimi, skierowanymi w kierunku terenów zalewowych; zachował się jeden z dwóch osłoniętych ziemią magazynów amunicji,
  - Brama Jerozolimska zewnętrzna (nieistniejąca).
11. **Obwałowania Jerozolimskie wewnętrzne** – linia obrony biegnie od Reduty Jerozolimskiej ul. Kornela Ujejskiego i ul. Mieczysława I do rzeki przy górnej śluzie. Obwałowania miały osłaniać od zachodu Friedrichsstadt na odcinku od Fortu Prusy do rzeki. W Reducie Jerozolimskiej mieściła się izolotka wojskowego szpitala rezerwy, po I wojnie światowej została przeznaczona na cele gospodarcze, a po II wojnie światowej przebudowana na stadion sportowy.
12. **Obwałowania Kolejowe** – front bastionowy, wzmocniony wałami dla artylerii i piechoty, posiadał liczne schrony i trawersy na tych wałach, a pod nimi kazamaty. Całość była osłaniana od zewnątrz fosą z ukrytą drogą i placami broni. Położone od ul. Mazowieckiej do ul. Jagiellońskiej, pomiędzy ul. Bolesława Śmiałego i ul. Władysław Jagiełły.
13. **Obwałowania Wysokie** – składały się z trzech części: Obwałowań Wysokich, Rogatki Ceglarskiej i Rogatki Grodkowskiej i miały być osłoną przedmieścia Zawodzie położonego na zewnątrz starszych Obwałowań Kapucyńskich. Złożone z 5 bastionów i 4 kurtyn zostały zlokalizowane na linii około 1200 m, w pobliżu ul. Słowiańskiej. Do dziś zachowała się Brama, mająca formę przecięcia w wale kurtyny, z kazamatami dla straży i wnękami dla posterunków. Od strony miasta biegnie wzdłuż całego obwałowania droga forteczna, która obsługiwała magazyny amunicji i prochu wznoszone po obu jej stronach.
14. **Przeciwstraże kleszczowe** – jedne z najstarszych konstrukcji pruskich, których celem było wzmocnienie obrony austriackiego pasma obwarowań Nysy. Do czasów obecnych zachowały się pojedyncze relikty. Położone od ul. Jagiellońskiej, pomiędzy ul. Adama Mickiewicza i ul. Żwirki i Wigury do Parku Miejskiego.